

Available online at <http://jgu.garmian.edu.krd>

Journal of University of Garmian

<https://doi.org/10.24271/garmian.196403>

دژواتا له شیعری کوردیدا (دیوانی قانع) به نمونه

دیلمان قادر احمد، تریفه محهمه د فهرج

بهشی کوردی، کۆلتۆری پهروهرد، زانکۆی گهرمیان، ههرنمی کوردستان - عێراق

Article Info		پوخته:
Received:	October, 2019	دژواتا یان (دژیهک) وهکو په کیک له هونه رهکان، که زانستی رهوانیژی به گرنگیه وه له جوانکردنی واتای دهقدا ناوړی لیداوه ته وه، ههر بهو شیوهیه ش شاعیرانی کورد به گشتی و (قانع) به تابهتی بۆ بنیاتی وینهی دهقهکانیان گرنگیان بهم هونه ره (دژواتا) داوه. نهوهندهی ئەم توپژینه وهیه بۆی چوووه و درکی پیکردوووه، قانعیش وهکو شاعیرانی پیش خووی و هاوچهرخ، له گرنگی ئەم هونه ره گه یشتوووه و له زۆریک له دهقهکانیدا به کارهیناوه، نهوهش به لگه ی نهوهیه که شیعری کوردی ههتا قوناغی شاعیر (قانع) یه هونه رهکانی رهوانیژی و به دیاریکراویش (دژواتا) ی به پتویستیهک بۆ بنیاتی دهق زانیوه. ئەم توپژینه وهیه له چوارچیهی دووبه شدا کاری بۆ شیکردنه وهی وینهی هه ندیک نمونهی شیعری (قانع) کردوووه چه ند چۆریکی (دژواتا) ی دهسته بهر کردوووه، که زیاتر دژواتاکان له دهووبه ری بابه تی کۆمه لایه تی و فه لسه فه ی کۆمه لایه تیدا ده سوپینه وه.
Revised:	November, 2019	
Accepted:	November, 2019	
Keywords		
دژواتا، دژیهک، شیعری، قانع		
Corresponding Author		
dilman.qadir@garmian.edu.krd		
trefa.mohamed@garmian.edu.krd		

پیشه کی:

دژواتا وهکو په کیک له دیارده واتایه کانی نیو زمان و هونه ریکی گرنگی بنیاتی وینهی شیعریش، رۆل و گرنگی خووی له بنیاتی شیعری (قانع) دا هه بووه. به شیوهیه ک (قانع) ی شاعیر لهو ریگه یه وه گه لیک وینهی جوان و سه نجراکیشی له بنیاتی دهقهکانیدا داناوه. کیشه ی ئەم توپژینه وهیه له سه ر بنه مای گریمانیه ک درووست بووه، که پتی وایه شیعری قانع وهکو په کیک له تابه تمه ندیه هونه رییه کانی بنیاتی شیعری، به چۆریک له چۆره کان له بهر ناوه رۆک و به ئامانجی ساده نووسی، خووی له هونه ری دژواتا (دژیهک) به دوورگرته بیت. ههر بویه ئەم توپژینه وهیه به ره و چاره سه ر و وه لامی ئەو گومان و گریمانیه ئاراسته ی خووی وه ره ده گریت.

ئامانجی توپژینه وه:

ئامانجی ئەم توپژینه وهیه دۆزینه وهی په یوه ندیه له نیوان زمانی ئاخوتنی ئاسایی و زمانی شیعریدا. ههروه ها تپروانینیکی ره خنه ییه بۆ دهقه کانی (قانع) به شیوهیه ک له ریگه ی شیکردنه وه و خسته نه رووی دهقه کانه وه، چۆری دژیهک و گرنگی و رۆلی هونه ری دژیهک له بنیاتی زمانی و وینه ی دهقه کاند ده خاته روو. به شیوهیه ک بتوانیت، که بهرچا وروونیه کی زیاتر له سه ر دهقه کانی (قانع) ده سه بهر بکات.

گرنگی توپژینه وه که:

له ریگه ی خسته نه رووی تپروانینه کانه وه له به ره ی هونه ری (دژیهک/دژواتا) له زمان و نه ده بدا، پاشان پالیش بهو تپروانینه، خواست و هه ولی (قانع) له گه رانه وه بۆ (دژیهک) وهکو په کیک لهو هونه رانه ی که زانستی رهوانیژی خسته نوویه تیه به ره ده سستی شاعیر، به ده سه ت ده هیئت، چونکه له تابه تمه ندی هه ره گرنگی توپژینه وه که ده رخته ی پیگه و گرنگی هونه ری (دژیهک) له لای شاعیر، بۆ بنیاتی وینه ی دهقه کانی و ههروه ها دۆزینه وهی رایه له یه کی په یوه ندیه، که زمان و نه ده ب پیکه وه ده سه تته وه. لهو ریگه یه شه وه توپژینه وه که ده بیته به شیکری گرنگی گو تاری ره خنه یی له سه ر (قانع) ی شاعیر له لایه که وه و، روانگه یه کی گرنگی له به ره ی هونه ری (دژواتا/دژیهک) له لایه کی تره وه.

میتۆدی توپژینه وه که:

میتۆدی به کارهاتوو بۆ ئەم توپژینه وهیه بریتیه له (میتۆدی وه سفی شیکاری).

په پیکه ری توښینه وه:

نهم توښینه وه له دووېش پیکهاتوه، له بهشی په که می توښینه وه که دا له ږنگه ی گه پانه وه بۆ زمانی ناسای و زمانی شیعری به شیوه یه کی تیوری باس له گرنگی هونری (دژیه ک) و ږاده ی گورنکارپي واتای له چوارچپوه ی زمانی ناسای و زمانی شعیردا کراوه. ههروهه چه مکی دژیه ک خراوه ته روو. هه ږچی به شی دووهمیشه نه واپلپشت به نمونه ی ده ق شیعری (قانع) نه و جورانه ی (دژیه ک/دژواتا) دیاریکراوه، که گریمانه ی نه وه ی بۆ کراوه، له شیعره کانی شاعیردا هه بن. له کؤتایشدا نه و نه جامانه خراونه ته روو که توښینه وه که پی گه یشتوه.

به شی یه که م:

1. دژیه ک/دژواتا له نیوان زمانی ناسای و زمانی شعیردا: دژیه ک وه کو په کیک له هونره کانی رهوانیژي رولیکي گرنګ له بنیاتی وینه ی شیعری، یاخود دیاریکردنی سیم و چوارچپوه ی گوتاری شعیردا ده بنیت، چونکه نه گه ږچی له رووی رهوانیژیه وه رولی گرنګ له جوانکارپي شعیردا ده گپږیت، به لأم له و شوپنه دا زیتر گرنګی خوی به دیار ده خات، که کاریگه ری و هږزی خوی به سر واتای درپرینیک یاخود ده سته واژه و رسته یه کدا ده سه پښت؛ دواجاریش هاوشانی هونره کانی تری شعیر ناراسته ی گوتاری شیعری دیاری ده کات. که واته (دژیه ک) په یوه ندییه کی گرنګ له گه ل (ناسی واتاسازی) له زماندا ده گرت، چونکه نهم ناسته ی زمان گرنګیه کی ته و او به (واتا) ده دات و له بارودوختی ناساییدا خوی به لیکدانه وه ی واتای وشه و ده سته واژه و رسته کانه وه خه ریک ده کات، په یوه ندی نیوان واتاکان ناشکرا ده کات، به م شیوه یه ده توانریت بوتریت، واتاسازی جوره کانی وشه ده خاته پیش چاوه، ههروهه له رووی لوجیکیه وه واتای نیوان نه و که ره ستانه ی زمان ناشکرا ده کات، که رول له درووستکردنی واتادا ده گپږنⁱ.

له چوارچپوه ی زانستی واتاسازیدا کار له سر دوزینه وه ی هیما بۆ هه ر وشه یه کی زمان ده کرت، چونکه پیویسته په یوه ندییه ک له نیوان وشه وه هیماکه دا بدوزریته وه و له ورنگه په شه وه واتای وشه که روون بپتیه وه و بۆ گوږنګر یاخود خوینهر ناشکرا بیت، که واته "مه ږچی سه ره کی له م لقه دا هه بوونی هیما، تا بتوانیت واتا هه لپگرت"ⁱⁱ، واته دوزینه وه و ده ستښانکردنی که ره سته یه ک یاخود شتیکی و دیارده یه ک له ده ره وه ی زمان، په یوه ندی و گرتدانی له گه ل که ره سته یه کی زمانی دیاریکراودا، به شیوه یه ک که واتایه کی دیار بدات به ده سته وه، چونکه وه کو نه وه ی (د.موحه مه د محوی) ده تی: "به پی واتا شیوه و بیچمی هیما، هیما نیبه، به لکو ته نها فورمیکي بؤشه"ⁱⁱⁱ به و شیوه یه ش که (نه ره ستو) ئاماژه ی پیکردوه پیویسته جیاوازی له نیوان سی شتدا بکه ین "شتیک له دونیای ده ره وه دا، ویناکردن، ده ننگه کان"^{iv}.

(دژیه ک) رول و گرنګی خوی هه یه له زه فکرده وه و ناشکراکردنی په یوه ندی واتا به وشه که یه وه له لایه که وه، ههروهه په یوه ندی واتای وشه یه ک به واتای وشه یه کی تره وه له لایه کی تره وه. که واته، له ده قیکي دیاریکراودا چ له رووی ستونی و چ له رووی ناسوییدا بیت، جورنیک له واتا به ره همدیت، که شوین و هاتی که ره سته کانی نیو زمانی ده ق دیاری ده کهن. نه و جوره ی واتاش وه کو (د. دارا همید) ده تی: "بریتیه له په یوه ندی و پیکه وه هاتی که ره سته کانی زمان به شیوه یه کی ناسای یان به ناچاری به مه به ستی زیتر روونکرده وه ی واتای وشه و به لوتکه گه یاندنی کرده قسه یه کان و نه جامدانی ته و او له باره ی کرده ی گه یاندن"^v.

واته له م ږنگه یه وه دروستی و نادرستی پیکه وه هاتی که ره سته کان و په یوه ندی نیوانیان دیاری ده کرتن. واته نه و په یوه ندییه کی که له ږنگه ی ږنگه ووتنی کؤمه لایه تیبه وه دیاری ده کرتن، له گه ل نه وه شدا هه موو دانه فره ره نگیه کانی زمان له نیو خویندا و به یه که وه له په یوه ندیدان، له گرنګرتی نه وه په یوه ندییه ش بریتن له (هاوواتا، فره واتا، هاویژي، دژواتا، هایپونیم).

به لأم کاتیک باسه که ده چپته نیو چوارچپوه ی لیکولینه وه له ده قیکي نه ده بیبه وه، نه و تووشی سه رسورمان ده بن، دیاره نه و سه رسورمانیه ش به وه ی یاریه واتایه کانی نیو زمانی ده قیکي دیاریکراوه ده بیت، چونکه به شیوه یه کی گشتی ده قی نه ده ی له ږنگه ی تیکشکاندن بیچمه واتایه کانه وه، که له ږنگه ی کؤمه لگه وه بریاران لی داروه، یان به پی خواست و تیگه یشتی کؤمه لگه شکلان گرتوه؛ گوتاری خوی ساز ده کات.

دژیه ک رولی گرنګ له دیاریکردن و قولکرده وه یاخود پیچه وانه کرده وه ی هه سته کانی شاعیردا ده گپږیت، نه و هه ستانه ی که شاعیر له ږنگه ی وینه زور و جیاوازه کانی نیو ده قیکي دیاریکراوه به که ره سته زمانیه کان کیشاوی. واته په کیک له وه که ره سته هونره ریانه ی شاعیر بنیاتی هونری ده قه که ی پی داده ږیت (وینه ی شیعری)؛ له هه ر قؤناغیکشدا بیت شعیر په یوه ندییه کی نه پسای له گه ل هونره کانی رهوانیژیدا هه بووه؛ (دژیه ک) یش نه گه ږچی له وانه یه هینده ی هونره ره روونیزیه کانی نیو زانستی رهوانیژي به شیوه یه کی کارا نه و کاریگه ریبه گه وره یه ی له سر واتا و بنیاتی وینه و که ره سته ی ناسانی گوزارشتکردندا نه بیت، به لأم شاراوه و که مبه یه خ نیبه^{vi}.

به شیوه یه کی گشتی شعیر له ږنگه ی هږزی دا هینه رانه ی شاعیره وه ده توانیت واتا و مه دلوله باوه کانی زمانی ناسای تیک بشکښت، چونکه "زمان بۆ شعیر ده بیت ببیت به مه دلول و مانایه کی فراوان بدوزریته وه، نه گه ر مانای نوی نه دوزریته وه و چه ق به ستیت، نه و ناتوانیت وینه ی نوی به ره هم به ږیت"^{vii}. واته نه گه ږچی زمانی شعیریش بریتیه له که ره سته ی باوی رؤزانه، به لأم کاتیک نه و که ره ستانه دپنه نیو بنیاتی ده قه وه نه و کاته به سوز و نه ندیشه و خه یالی شاعیره وه بارگای ده بن، هه تا نه و بارگایوونه ش زیتر بیت، نه و تیکشکاندن مه دلوله ناسای و ناشکراکان به هږتر ده کات. نه و تیروانینه ی (له تیف هه لمه ت) مه به سته که مان باشر روون ده کاته وه، که تیدا ده تی: "هه موو که سیک ده توانیت بلی باران ده بارتیت، نهمه ناخاوتنیکي ناساییه، به لأم که ده لئین: هه وره کان دایانه تریقه ی پیکه نین، و به ریخی خوین گولپږ کرده نهمه ده رپرینیکي شاعیرانه یه و وشه ناوسکردنه به نه فسانه و ئیساتیکا و وینه و کوده تارکردنیکه به سه ر واتای باو و به کاره ینانی باوی وشه دا"^{viii}.

شعیر، که ره سته و مه دلولی جیاواز و دوور له یه ک، له چوارچپوه ی وینه یه کدا کؤ ده کاته وه، به شیوه یه ک له چوارچپوه ی ده قیکدا وینه یه ک ببیت به چه قی ده ق و له وپوه به به جوشترین سوزی شاعیرانه بگه ین، وه کو نه وه ی (له تیف هه لمه ت) ئاماژه ی پی کردوه: "وینه ی هونره ی بریتیه له وه په یوه ندییه درووستبوه ی نیوان وشه و مانا له ده قی نه ده پیدا، که به ره می نه نجای یه گرتنیانه و جیا یه له وان و به ره وای نه وانه، به ته نیا وشه نیبه و خودی ماناش نیبه، به لکو خاسیه ته هاوبه شه کانی نیوانیانه، که که سیتی ده قی نه ده ی دیاری ده کات جیای ده کاته وه له ده قی تر به و سوز و هه لچوونانه ی که ده یگرتیه خوی"^{ix}.

که‌واته له‌گه‌ل‌ه‌وه‌ی‌وین‌ه‌ی‌ش‌ع‌ی‌ر‌ی‌س‌ه‌ر‌چ‌ا‌وه‌ی‌گ‌وز‌ار‌ش‌ت‌ی‌د‌ه‌ق‌ه‌،‌ه‌ه‌ر‌و‌ه‌ه‌ا‌ئ‌ه‌گ‌ه‌ر‌ج‌ی‌ه‌ون‌ه‌ر‌ه‌ک‌ان‌ی‌ر‌ه‌وان‌ب‌ی‌ژ‌ی‌ب‌ه‌گ‌ش‌ت‌ی‌و‌ل‌ه‌ن‌ی‌وان‌ب‌ی‌ش‌ان‌دا‌(د‌ژ‌ی‌ه‌ک‌)‌ر‌ؤ‌ل‌ی‌ان‌ل‌ه‌ب‌ن‌ی‌ات‌ن‌ان‌ی‌و‌ی‌ن‌ه‌ی‌ش‌ع‌ی‌ر‌ی‌دا‌ه‌ه‌ی‌ه‌،‌ب‌ه‌ل‌ام‌ئ‌ه‌و‌ه‌ش‌ن‌اک‌ات‌ه‌ئ‌ه‌و‌ه‌ی‌ک‌ه‌پ‌ی‌مان‌و‌اب‌ی‌ت‌ه‌ه‌م‌و‌ج‌ار‌ن‌یک‌ب‌ه‌ه‌ات‌ن‌و‌ک‌ؤ‌ک‌رد‌ن‌ه‌و‌ه‌ی‌د‌ژ‌ی‌ه‌ک‌ه‌کان‌ل‌ه‌چ‌وار‌چ‌ی‌و‌ه‌ی‌د‌ی‌ر‌ن‌یک‌ی‌ش‌ع‌ی‌ر‌ی‌یا‌خ‌ود‌ه‌ه‌ند‌یک‌ج‌ار‌ل‌ه‌ت‌ه‌وا‌و‌ی‌د‌ه‌ف‌ی‌ک‌ی‌ش‌دا‌م‌ای‌ه‌ی‌و‌ات‌ای‌ق‌ول‌و‌ج‌وان‌ب‌ی‌ه‌خ‌ش‌ب‌ن‌،‌ب‌ه‌ل‌کو‌ه‌ه‌ند‌یک‌ج‌ار‌و‌ا‌د‌ه‌ب‌ی‌ت‌ش‌ع‌ی‌ر‌د‌و‌و‌د‌ژ‌ی‌ه‌ک‌ی‌ل‌ه‌د‌ی‌ز‌ه‌ش‌ع‌ی‌ر‌ن‌یک‌دا‌ک‌ؤ‌ک‌رد‌و‌ت‌ه‌و‌ه‌ب‌ه‌ب‌ی‌ئ‌ه‌و‌ه‌ی‌ه‌ه‌س‌ت‌ن‌یک‌ن‌ی‌س‌ت‌ات‌یک‌ی‌م‌ان‌ل‌ه‌ل‌ا‌د‌ر‌و‌وس‌ت‌ب‌ک‌ه‌ن‌،‌ئ‌ه‌م‌ه‌ش‌ب‌ه‌ب‌ؤ‌چ‌و‌ون‌ی‌ئ‌ی‌م‌ه‌ت‌ای‌ب‌ه‌ت‌م‌ه‌ن‌د‌ی‌ه‌ی‌ک‌ی‌ئ‌ه‌و‌د‌ه‌ق‌ان‌ه‌ن‌،‌ک‌ه‌پ‌ه‌ی‌ام‌د‌ار‌ی‌ه‌ی‌ک‌ی‌ر‌و‌وت‌(ز‌اس‌ت‌ی‌،‌ئ‌ای‌ن‌ی‌،‌ک‌ؤ‌م‌ه‌ل‌ای‌ه‌ت‌ی‌...‌ه‌ت‌د‌)‌ی‌ان‌ل‌ه‌خ‌و‌ی‌ان‌دا‌ه‌ه‌ل‌گ‌رت‌و‌ه‌،‌ئ‌ه‌م‌د‌ی‌ار‌د‌ه‌ی‌ه‌ش‌ب‌ه‌ر‌و‌ون‌ی‌ل‌ه‌ل‌ای‌(ق‌ان‌ع‌)‌ه‌ه‌س‌ت‌ی‌ب‌ی‌د‌ه‌ک‌ر‌ت‌،‌ئ‌ه‌و‌ی‌ش‌ل‌ه‌ب‌ه‌ر‌ئ‌ه‌و‌ه‌ی‌ل‌ه‌ل‌ای‌ش‌ع‌ی‌ر‌ز‌ی‌ات‌ر‌ش‌ع‌ی‌ر‌ب‌ر‌ی‌ت‌ی‌ب‌و‌وه‌ل‌ه‌پ‌ه‌ی‌ام‌د‌ار‌ی‌و‌ج‌ی‌ب‌ه‌ج‌ی‌ک‌رد‌ن‌ی‌خ‌واس‌ت‌ی‌چ‌ی‌ن‌ی‌ه‌ه‌ژ‌ار‌و‌ر‌ه‌ش‌و‌ر‌و‌ون‌ی‌ک‌ؤ‌م‌ه‌ل‌گ‌ه‌.‌ئ‌ه‌و‌چ‌ی‌ن‌ه‌ی‌پ‌ی‌و‌ی‌س‌ت‌ی‌ب‌ه‌و‌ه‌ی‌ه‌ب‌ه‌ز‌مان‌ن‌یک‌ی‌ه‌ون‌ه‌ر‌ی‌ب‌ه‌ر‌ز‌گ‌وز‌ار‌ش‌ت‌ل‌ه‌خ‌واس‌ت‌ه‌ک‌ان‌ی‌ان‌ب‌ک‌ر‌ی‌.

ل‌ه‌م‌ب‌ار‌ه‌ی‌ه‌و‌ه‌(د‌.س‌ه‌ی‌د‌ئ‌ه‌ح‌م‌ه‌د‌پ‌ار‌س‌ا‌)‌د‌ه‌ل‌ی‌:‌"ت‌ه‌ن‌ی‌ا‌ب‌و‌ون‌ی‌د‌و‌و‌ش‌ه‌ی‌د‌ژ‌ی‌ه‌ک‌ل‌ه‌د‌ی‌ز‌ه‌ش‌ع‌ی‌ر‌یا‌ر‌س‌ت‌ه‌ی‌ه‌ک‌دا‌ل‌ه‌ب‌اری‌ئ‌ه‌د‌ه‌ب‌ی‌ه‌و‌ه‌ب‌ه‌ج‌وان‌ک‌ار‌ی‌ئ‌ه‌ژ‌مار‌ن‌اک‌ر‌ت‌،‌ب‌ه‌ل‌کو‌د‌ه‌ب‌ی‌ت‌ج‌وان‌ب‌ی‌ش‌ت‌ی‌د‌ا‌ب‌ی‌ت‌ب‌ؤ‌و‌ی‌ن‌ه‌ئ‌ه‌گ‌ه‌ر‌ب‌گ‌وت‌ر‌ت‌:‌(ک‌ه‌ر‌و‌ی‌ش‌ک‌گ‌و‌ن‌ی‌د‌ر‌ی‌ژ‌ه‌و‌پ‌ش‌ی‌ل‌ه‌گ‌و‌ی‌ق‌ول‌ه‌ی‌ه‌)،‌ئ‌ه‌م‌ه‌د‌و‌و‌ش‌ه‌ی‌د‌ر‌ی‌ژ‌و‌ک‌ور‌ن‌ی‌ت‌ی‌د‌ای‌ه‌،‌ب‌ه‌ل‌ام‌ل‌ه‌ب‌اری‌ئ‌ه‌د‌ه‌ب‌ی‌ه‌و‌ه‌ب‌ه‌ج‌وان‌ک‌ار‌ی‌ن‌اب‌ه‌ن‌ه‌ئ‌ه‌ژ‌مار^x‌ک‌ه‌وات‌ه‌ئ‌ه‌گ‌ه‌ر‌ج‌ی‌و‌ش‌ه‌ک‌ان‌ی‌(د‌ر‌ی‌ژ‌و‌ک‌ور‌ت‌)‌د‌ژ‌ی‌ه‌ک‌ی‌ب‌ه‌ک‌تر‌ن‌،‌ب‌ه‌ل‌ام‌ه‌ه‌س‌ت‌ک‌رد‌ن‌مان‌ب‌ه‌ج‌وان‌ی‌ن‌اج‌و‌ن‌ن‌.‌ب‌ه‌ل‌کو‌ت‌ه‌ن‌ی‌ا‌د‌و‌و‌ش‌ه‌ن‌ک‌ه‌ب‌ه‌ش‌ی‌و‌ه‌ی‌ه‌ک‌ی‌ز‌ؤ‌ر‌س‌اد‌ه‌و‌ات‌ای‌ی‌ه‌ک‌تر‌ی‌ان‌پ‌ن‌ج‌ه‌و‌ان‌ه‌ک‌ر‌د‌و‌ت‌ه‌و‌ه‌،‌ئ‌ه‌م‌د‌ی‌ار‌د‌ه‌ی‌ه‌ش‌ل‌ه‌ل‌ای‌(ق‌ان‌ع‌)‌ز‌ؤ‌ر‌ه‌ه‌س‌ت‌ی‌ب‌ی‌د‌ه‌ک‌ر‌ت‌:

ک‌ی‌ت‌ه‌ل‌ه‌و‌گ‌ؤ‌ز‌ه‌،‌گ‌ی‌ز‌ه‌و‌د‌ه‌ر‌خ‌ؤ‌ن‌ه

ه‌ه‌م‌و‌ی‌ب‌ؤ‌ت‌و‌ب‌ی‌ل‌ه‌ت‌از‌ه‌و‌ک‌ؤ‌ن‌ه^x

و‌ش‌ه‌ک‌ان‌ی‌(ت‌از‌ه‌و‌ک‌ؤ‌ن‌ه‌)‌ئ‌ه‌گ‌ه‌ر‌ج‌ی‌د‌ژ‌ی‌ه‌ک‌ی‌ی‌ه‌ک‌تر‌ن‌،‌ب‌ه‌ل‌ام‌ل‌ه‌گ‌ی‌ز‌ان‌ه‌و‌ه‌ی‌ه‌ک‌ی‌ر‌و‌وت‌ی‌و‌اق‌ی‌ع‌و‌گ‌وز‌ار‌ش‌ت‌ن‌یک‌ی‌س‌ار‌د‌و‌س‌ر‌ی‌ک‌ه‌ر‌ه‌س‌ت‌ه‌ک‌ان‌ی‌ژ‌ی‌نگ‌ه‌ی‌کار‌ه‌ک‌ت‌ر‌ز‌ی‌ات‌ر‌ن‌ی‌ن‌و‌،‌ن‌ات‌وان‌ن‌م‌ه‌د‌ل‌ول‌ه‌و‌اق‌ی‌ع‌ی‌و‌ن‌اس‌را‌وه‌ک‌ه‌ی‌خ‌و‌ی‌ان‌ت‌یک‌ب‌ش‌ک‌ی‌ن‌.

2. **چ‌ه‌م‌ک‌و‌پ‌ی‌ن‌اس‌ه‌ی‌د‌ژ‌ی‌ه‌ک‌:**‌د‌ژ‌ی‌ه‌ک‌ل‌ه‌ز‌مان‌ی‌ئ‌ی‌نگ‌ل‌ی‌ز‌ی‌دا‌(Antonym)،‌ل‌ه‌ز‌مان‌ی‌ع‌ه‌ر‌ه‌ب‌ی‌دا‌(ال‌ط‌ب‌اق‌،‌ال‌ت‌ض‌اد‌،‌ال‌ت‌ک‌اف‌ؤ‌ء‌)،‌ه‌ه‌ر‌و‌ه‌ه‌ل‌ه‌ز‌مان‌ی‌ف‌ار‌س‌ی‌ش‌دا‌(ت‌ض‌اد‌)‌ی‌ب‌ی‌د‌ه‌گ‌وت‌ر‌ت‌.‌ب‌ه‌ش‌ی‌و‌ه‌ی‌ه‌ک‌ی‌گ‌ش‌ت‌ی‌ش‌م‌ه‌ب‌ه‌س‌ت‌ل‌ه‌(د‌ژ‌ی‌ه‌ک‌):‌خ‌س‌ت‌ن‌ه‌ر‌و‌ی‌و‌ات‌ا‌د‌ژ‌و‌پ‌ن‌ج‌ه‌و‌ان‌ه‌ک‌ان‌ی‌د‌و‌و‌(د‌ه‌س‌ت‌ه‌و‌ا‌ژ‌ه‌،‌د‌ه‌ر‌ب‌ر‌ن‌،‌و‌ش‌ه‌،‌ر‌س‌ت‌ه‌)‌یا‌خ‌ود‌ز‌ی‌ات‌ر‌ه‌.‌ب‌ه‌ش‌ی‌و‌ه‌ی‌ه‌ک‌ی‌گ‌ش‌ت‌ی‌ش‌ل‌ه‌ز‌ان‌س‌ت‌ی‌و‌ات‌ا‌س‌از‌ی‌دا‌ب‌ه‌و‌ش‌ی‌و‌ه‌ی‌ه‌ب‌اس‌ک‌را‌وه‌ز‌ار‌ا‌وه‌ب‌ه‌ک‌ی‌و‌ات‌ا‌س‌از‌ی‌ه‌،‌ل‌ه‌ش‌ی‌ک‌رد‌ن‌ه‌و‌ی‌و‌ات‌ا‌دا‌ئ‌ام‌ا‌ژ‌ه‌ب‌ه‌و‌ش‌ه‌ف‌ه‌ر‌ه‌ن‌گ‌ی‌ان‌ه‌د‌ه‌ک‌ات‌،‌ک‌ه‌ل‌ه‌و‌ات‌ا‌دا‌د‌ژ‌ی‌ی‌ه‌ک‌ن‌.‌ی‌ان‌ئ‌ه‌و‌ش‌ان‌ه‌ی‌،‌ک‌ه‌ن‌اف‌ه‌ر‌ه‌ن‌گ‌ی‌ن‌و‌ل‌ه‌ئ‌ه‌ن‌ج‌ام‌ی‌ن‌ه‌ر‌ن‌ی‌ک‌رد‌ن‌د‌ه‌ب‌ن‌ب‌ه‌د‌ژ‌ه‌و‌ات‌ای‌ی‌ه‌ک‌ت‌ر‌.‌ب‌ه‌ش‌ی‌و‌ه‌ی‌ه‌ک‌ی‌گ‌ش‌ت‌ی‌ش‌(د‌ژ‌ی‌ه‌ک‌)‌ب‌ؤ‌خ‌و‌ی‌"د‌ی‌ار‌د‌ه‌ی‌ه‌ک‌ی‌و‌ات‌ای‌ه‌ل‌ه‌ز‌مان‌دا‌ر‌ؤ‌ل‌ی‌گ‌ر‌ن‌گ‌د‌ه‌ب‌ی‌ن‌ت‌ل‌ه‌ر‌و‌ون‌ک‌رد‌ن‌ه‌و‌ی‌و‌ات‌ای‌و‌ش‌ه‌دا^{xi}"،‌یا‌خ‌ود‌ب‌ه‌گ‌وز‌ار‌ش‌ت‌ن‌یک‌ی‌ت‌ر‌"ب‌ر‌ی‌ت‌ی‌ه‌ل‌ه‌و‌ه‌ی‌ک‌ه‌د‌و‌و‌ش‌ه‌ی‌ه‌ک‌ه‌ی‌ز‌مان‌ی‌ل‌ه‌ن‌ی‌ش‌ان‌ه‌ی‌و‌ات‌ای‌د‌ا‌پ‌ی‌دا‌پ‌ن‌ج‌ه‌و‌ان‌ه‌ی‌ی‌ه‌ک‌ت‌ر‌ی‌ب‌ن^{xii}.

ب‌ه‌ل‌ام‌(د‌ژ‌ی‌ه‌ک‌)‌ل‌ه‌ز‌ان‌س‌ت‌ی‌ر‌ه‌وان‌ب‌ی‌ژ‌ی‌دا‌و‌ه‌ک‌ی‌ه‌ک‌ن‌یک‌ل‌ه‌ه‌ون‌ه‌ر‌ه‌ک‌ان‌ی‌ج‌وان‌ک‌ار‌ی‌و‌ات‌ای‌ت‌ه‌م‌اش‌ا‌د‌ه‌ک‌ر‌ت‌،‌و‌ات‌ه‌ل‌ه‌گ‌ه‌ل‌ه‌ه‌ل‌گ‌ه‌ر‌ان‌ه‌و‌ه‌و‌p‌ن‌ج‌ه‌و‌ان‌ه‌ک‌ر‌د‌ن‌ه‌و‌ی‌م‌ه‌ب‌ه‌س‌ت‌ی‌ش‌ع‌ی‌ر‌ی‌ئ‌ه‌ر‌ک‌ن‌یک‌ی‌ت‌ر‌ی‌ش‌ی‌ه‌ه‌ی‌ه‌،‌ک‌ه‌ئ‌ه‌و‌ی‌ش‌ل‌ای‌ه‌ن‌ی‌ئ‌ی‌س‌ت‌ات‌یک‌ی‌و‌ی‌ن‌ه‌و‌د‌ه‌ق‌ش‌ع‌ی‌ر‌ی‌ه‌.‌ب‌ه‌ل‌ام‌د‌و‌ا‌ج‌ار‌پ‌ی‌ن‌اس‌ه‌ی‌ز‌ان‌ای‌ان‌ی‌r‌ه‌وان‌ب‌ی‌ژ‌ی‌و‌ت‌و‌ی‌ژ‌ه‌ران‌ی‌ئ‌ه‌و‌ب‌وار‌ه‌ب‌ؤ‌z‌ار‌ا‌وه‌و‌چ‌ه‌م‌ک‌(د‌ژ‌ی‌ه‌ک‌)؛‌ل‌ه‌گ‌ه‌ل‌ئ‌ه‌و‌p‌ی‌ن‌اس‌ان‌ه‌ی‌ز‌ان‌ای‌ان‌و‌ت‌و‌ی‌ژ‌ه‌ران‌ی‌ز‌مان‌ه‌ه‌ی‌ان‌ب‌و‌وه‌،‌ج‌ی‌ا‌و‌از‌ی‌ان‌ن‌ه‌ب‌و‌وه‌،‌چ‌ون‌ک‌ه‌ه‌ه‌ر‌د‌و‌ولا‌ج‌ه‌خ‌ت‌ی‌ان‌ل‌ه‌س‌ه‌ر‌پ‌ن‌ج‌ه‌و‌ان‌ه‌ی‌و‌ات‌اک‌ان‌ک‌ر‌د‌و‌ت‌ه‌و‌ه‌.

ل‌ه‌ر‌ه‌خ‌ن‌ه‌ی‌ج‌ی‌ه‌ان‌ی‌دا‌پ‌ی‌ن‌اس‌ه‌ی‌(د‌ژ‌ی‌ه‌ک‌)‌ک‌را‌وه‌ب‌ه‌و‌ه‌ی‌"ب‌ر‌ی‌ت‌ی‌ه‌ل‌ه‌ک‌ؤ‌ک‌رد‌ن‌ه‌و‌ی‌ش‌ت‌و‌ب‌ه‌ر‌ان‌ب‌ه‌ر‌ه‌ک‌ه‌ی‌،‌ی‌ان‌د‌و‌و‌د‌ژ‌l‌ه‌ئ‌اخ‌ا‌و‌ت‌ن‌ن‌یک‌دا^{xiii}.‌ه‌ه‌ر‌و‌ه‌ه‌ا‌(ئ‌ی‌ب‌ن‌ر‌ه‌ش‌ی‌ق‌ق‌ه‌ی‌ر‌ه‌و‌ان‌ی‌)‌پ‌ی‌و‌ای‌ه‌د‌ژ‌ی‌ه‌ک‌:"‌و‌ات‌ه‌ک‌ؤ‌ک‌رد‌ن‌ه‌و‌ی‌د‌و‌و‌د‌ژ‌l‌ه‌چ‌وار‌چ‌ی‌و‌ه‌ی‌د‌ه‌ر‌ب‌ر‌ی‌ن‌یک‌یا‌خ‌ود‌ب‌ه‌ی‌ت‌یک‌دا^{xiv}.

ب‌ه‌ب‌ؤ‌چ‌ون‌ی‌(ع‌ه‌ز‌ی‌ز‌گ‌ه‌رد‌ی‌)"د‌ژ‌ی‌ه‌ک‌ب‌ر‌ی‌ت‌ی‌ه‌ل‌ه‌ه‌ی‌ن‌ان‌ی‌d‌و‌و‌ش‌ه‌ی‌م‌ی‌م‌ل‌و‌d‌ژ‌ی‌ه‌ک‌،‌یا‌ر‌و‌وب‌ه‌r‌و‌و‌ک‌رد‌ن‌ی‌d‌و‌و‌و‌ات‌ای‌p‌ن‌ج‌ه‌و‌ان‌ه‌.‌ج‌ا‌ئ‌ه‌م‌d‌ژ‌ی‌ه‌ک‌و‌p‌ن‌ج‌ه‌و‌ان‌ه‌ی‌ه‌دا‌و‌ن‌یک‌ب‌ی‌ت‌ل‌ه‌ت‌ان‌و‌ی‌ؤ‌ی‌ه‌ؤ‌ن‌را‌وه‌دا‌ی‌ان‌ق‌ه‌ف‌ی‌ک‌ب‌ی‌ت‌l‌ه‌z‌نج‌ی‌ر‌ه‌ی‌p‌ه‌خ‌ش‌ان‌دا^{xv}.‌ئ‌ه‌g‌ه‌ر‌س‌ه‌ر‌ن‌ج‌l‌ه‌و‌ش‌ه‌ک‌ان‌ی‌(د‌ا‌و‌ن‌یک‌،‌ق‌ه‌ف‌ی‌ک‌)‌ب‌د‌ه‌ی‌ن‌،‌ئ‌ه‌وا‌b‌ه‌باش‌ی‌ل‌ه‌و‌ه‌ت‌ی‌د‌ه‌گ‌ه‌ی‌ن‌،‌ک‌ه‌ئ‌ه‌گ‌ه‌ر‌ج‌ی‌o‌at‌اک‌ان‌و‌ه‌کو‌چ‌ؤ‌ن‌l‌ه‌z‌مان‌ی‌ئ‌اس‌ای‌ب‌ی‌دا‌،‌ئ‌اس‌ای‌و‌د‌ی‌ار‌ن‌،‌ه‌ه‌ر‌b‌ه‌و‌ش‌ی‌و‌ه‌ی‌ه‌ش‌l‌ه‌ش‌ع‌ی‌ر‌دا‌b‌ه‌و‌ش‌ی‌و‌ه‌ی‌ه‌ک‌d‌ه‌ب‌ی‌ن‌ر‌ن‌ی‌o‌at‌ای‌ک‌ه‌ر‌ه‌س‌ت‌ه‌z‌مان‌ی‌ه‌ک‌ان‌.

z‌مان‌ی‌د‌ه‌ق‌(ش‌ع‌ی‌ر‌و‌پ‌ه‌خ‌ش‌ان‌ی‌ه‌ون‌ه‌ر‌ی‌)‌ئ‌اش‌ک‌را‌و‌ر‌و‌ون‌ه‌،‌ب‌ه‌l‌ام‌ک‌ات‌ت‌یک‌ر‌اد‌ه‌م‌ی‌ن‌ب‌ؤ‌مان‌د‌ه‌ر‌د‌ه‌ک‌ه‌و‌ی‌ت‌l‌ه‌چ‌وار‌چ‌ی‌و‌ه‌ی‌k‌ی‌ه‌ون‌ه‌ر‌ی‌ج‌وان‌دا‌o‌،‌b‌ه‌پ‌ش‌ت‌ب‌ه‌س‌ت‌ن‌b‌ه‌ت‌وان‌ای‌د‌اه‌ی‌ن‌ه‌ر‌ان‌ه‌ی‌خ‌و‌ی‌،‌ش‌ع‌ی‌ر‌ت‌وان‌ی‌و‌ی‌ه‌ت‌ی‌o‌at‌ا‌ف‌ه‌ر‌ه‌ن‌گ‌ی‌ه‌ک‌ان‌ت‌یک‌b‌ش‌ک‌ی‌ن‌یت‌y‌ان‌ه‌ه‌ر‌b‌ه‌o‌at‌ای‌ان‌ه‌o‌و‌ه‌ت‌وان‌ی‌و‌ی‌ه‌ت‌l‌ای‌ه‌ن‌ی‌ئ‌ی‌س‌ت‌ات‌یک‌ی‌o‌ش‌ه‌و‌d‌ه‌س‌ت‌ه‌o‌ا‌ژ‌ه‌ک‌ان‌l‌ه‌ش‌و‌ی‌ن‌ی‌b‌ه‌کار‌ه‌ی‌ن‌ان‌ی‌ان‌دا‌b‌ه‌ر‌z‌ب‌ک‌ات‌ه‌o‌:

و‌ه‌کو‌ج‌ی‌پ‌ی‌،‌b‌ه‌ب‌ی‌ب‌ان‌o‌د‌ه‌رو‌d‌ی‌وار‌ه‌ک‌اش‌ان‌ه‌م

ک‌ه‌ل‌ا‌وه‌ک‌ؤ‌ن‌ی‌و‌ی‌ر‌ان‌ه‌م‌b‌ه‌ق‌ه‌س‌ری‌پ‌اد‌ش‌ا‌ن‌اد‌ه‌m‌l‌e

(ق‌ان‌ع‌)‌o‌ش‌ه‌ک‌ان‌ی‌o‌ه‌کو‌(ک‌ه‌ل‌ا‌وه‌k‌ؤ‌ن‌x‌q‌ه‌س‌r‌)‌o‌ه‌کو‌p‌ن‌ج‌ه‌o‌ان‌ه‌o‌d‌ژ‌ی‌y‌ه‌ک‌ت‌ر‌ی‌b‌ه‌کار‌ه‌ی‌ن‌ا‌وه‌،‌b‌ه‌l‌ام‌l‌ه‌ر‌ی‌گ‌ه‌ی‌p‌ه‌ی‌و‌ه‌ند‌ی‌o‌at‌ای‌ن‌ی‌وان‌h‌ه‌ر‌د‌و‌o‌ش‌ه‌k‌ه‌o‌ه‌،‌l‌ه‌چ‌وار‌چ‌ی‌و‌ه‌ی‌b‌ه‌ی‌ت‌ه‌k‌ه‌دا‌،‌o‌ش‌ه‌k‌ان‌l‌ه‌o‌at‌ای‌f‌ه‌ر‌ه‌ن‌گ‌ی‌خ‌و‌ی‌ان‌d‌ه‌ر‌چ‌o‌ون‌o‌at‌ای‌ه‌k‌ی‌t‌ری‌b‌ار‌گ‌ا‌وی‌b‌ه‌f‌ه‌ل‌س‌ه‌f‌ه‌o‌ب‌یر‌ک‌رد‌ن‌ه‌و‌ی‌ش‌ع‌ی‌ر‌b‌ه‌ر‌ان‌ب‌ه‌r‌b‌ه‌(ژ‌ی‌ان‌o‌d‌ن‌ی‌ا‌)‌l‌ه‌خ‌و‌ی‌ان‌d‌ه‌گ‌ر‌ن‌.‌(ق‌ان‌ع‌)‌d‌ه‌ی‌ه‌و‌ی‌t‌b‌ه‌ه‌ؤ‌ی‌ئ‌ه‌d‌و‌o‌ش‌ه‌ی‌ه‌o‌p‌ی‌مان‌b‌ل‌ی‌:‌ژ‌ی‌ان‌ی‌h‌ه‌ژ‌اری‌o‌k‌ول‌ه‌م‌ه‌ر‌گی‌خ‌ؤ‌م‌l‌ه‌ژ‌ی‌ان‌o‌s‌ه‌ر‌م‌ه‌س‌ت‌ی‌p‌اش‌اپ‌ی‌b‌اش‌ت‌ر‌ه‌.‌ن‌ه‌k‌ئ‌ه‌o‌ی‌t‌ه‌ن‌ی‌ا‌g‌وز‌ار‌ش‌t‌l‌ه‌(o‌ی‌ر‌ان‌ی‌)‌م‌الی‌ق‌ان‌ع‌o‌(خ‌ؤ‌ش‌ی‌o‌ئ‌ا‌وه‌د‌ان‌ی‌)‌ی‌q‌ه‌س‌ری‌p‌اش‌a‌b‌ک‌ه‌ن‌.‌h‌ه‌ر‌o‌h‌ا‌b‌ه‌ش‌ی‌o‌ه‌ی‌ه‌k‌ی‌g‌ش‌t‌ی‌o‌b‌ه‌ی‌ی‌o‌at‌ای‌ان‌(ع‌ه‌ز‌ی‌ز‌g‌ه‌رد‌ی‌)‌d‌ژ‌ی‌ه‌k‌(f‌ه‌ر‌ه‌ن‌گ‌ی‌o‌n‌اف‌ه‌ر‌ه‌n‌g‌i‌)*‌d‌ی‌اری‌d‌ه‌ک‌ات‌،‌p‌اش‌ان‌d‌و‌o‌ج‌ؤ‌ری‌t‌ری‌d‌ی‌ار‌ب‌ک‌رد‌و‌وه‌،‌k‌ه‌ئ‌ه‌o‌b‌ه‌(ئ‌ه‌ر‌ی‌ن‌ی‌o‌n‌ه‌ر‌ی‌ن‌ی‌)‌نا‌وی‌b‌رد‌و‌ون^{xvi}.

h‌ه‌ر‌ج‌ی‌(d‌.‌s‌ه‌ی‌d‌ئ‌ه‌ح‌م‌ه‌d‌پ‌ار‌س‌a‌)‌ش‌ه‌l‌ه‌ب‌ار‌ه‌ی‌(d‌ژ‌ی‌ه‌k‌)‌h‌e‌d‌ل‌ی‌:‌"h‌ی‌ن‌ان‌ی‌d‌و‌o‌ش‌ه‌ی‌h‌ه‌k‌l‌ه‌y‌e‌k‌ج‌ی‌g‌a‌o‌y‌e‌k‌z‌مان‌دا‌k‌ؤ‌ن‌ه‌b‌ن‌ه‌o‌ه‌،‌o‌h‌کو‌ش‌h‌o‌o‌r‌ؤ‌ژ‌،‌k‌ه‌n‌اک‌ر‌ی‌b‌ل‌ن‌ی‌ن‌h‌م‌r‌ؤ‌ژ‌ه‌o‌h‌م‌ش‌ه‌o‌ه‌،‌چ‌ون‌ک‌ه‌k‌ؤ‌ک‌رد‌ن‌ه‌o‌ی‌ان‌m‌ه‌ح‌ال‌ه‌،‌o‌at‌ه‌q‌ه‌t‌d‌ه‌s‌t‌نادا^{xvii}

b‌ه‌m‌ش‌ی‌o‌ه‌ی‌e‌o‌ئ‌ه‌g‌ه‌ر‌t‌ی‌ی‌ن‌ی‌ئ‌h‌o‌p‌ی‌ن‌اس‌ان‌ه‌ی‌s‌ه‌r‌o‌h‌e‌b‌ک‌ه‌ی‌ن‌،‌ئ‌ه‌وا‌s‌ه‌ر‌ج‌ه‌م‌ی‌ان‌j‌ه‌خ‌t‌l‌ه‌s‌ه‌r‌d‌ژ‌ی‌ه‌k‌i‌o‌p‌ن‌ج‌ه‌o‌ان‌h‌ی‌o‌at‌ای‌d‌و‌o‌ش‌h‌،‌y‌ان‌d‌و‌o‌r‌س‌ت‌ه‌،‌y‌ان‌d‌و‌o‌d‌ه‌ر‌ب‌ر‌ن‌d‌ه‌k‌ه‌ن‌ه‌o‌h‌،‌k‌ه‌l‌h‌b‌e‌r‌an‌b‌e‌r‌y‌e‌k‌t‌r‌ی‌d‌h‌o‌e‌s‌t‌n‌.‌o‌ی‌ن‌ه‌ی‌ش‌ع‌ی‌ر‌ی‌ش‌b‌ؤ‌خ‌و‌ی‌b‌اش‌t‌r‌n‌k‌ی‌ل‌g‌ه‌ی‌k‌ؤ‌ک‌رد‌ن‌ه‌o‌y‌o‌at‌a‌d‌ژ‌ی‌h‌k‌o‌p‌ن‌ج‌h‌o‌an‌e‌k‌an‌h‌.‌ش‌ع‌ی‌r‌b‌ه‌ئ‌ا‌g‌ای‌h‌e‌o‌h‌ئ‌h‌o‌m‌b‌e‌s‌t‌e‌ش‌ع‌ی‌r‌ی‌ه‌ی‌k‌h‌e‌ی‌ه‌t‌ی‌l‌ه‌r‌ی‌g‌ه‌ی‌d‌ژ‌ی‌h‌k‌e‌o‌at‌ای‌h‌e‌k‌an‌e‌o‌h‌b‌e‌x‌o‌ی‌t‌e‌r‌h‌e‌k‌e‌ی‌x‌o‌ی‌r‌اد‌ه‌g‌e‌y‌e‌n‌i‌t‌؛‌o‌h‌کو‌ئ‌h‌o‌ی‌(d‌.‌n‌az‌ئ‌h‌c‌m‌e‌d‌s‌e‌e‌i‌d‌)‌d‌e‌l‌y‌:‌"ش‌ع‌ی‌r‌l‌ه‌h‌ی‌n‌ان‌o‌k‌ؤ‌ک‌رد‌ن‌ه‌o‌y‌ش‌t‌n‌i‌k‌o‌d‌ژ‌ه‌k‌e‌ی‌p‌یک‌ه‌o‌h‌،‌g‌ش‌t‌n‌g‌r‌ی‌h‌e‌k‌i‌o‌at‌ای‌j‌وان‌d‌r‌o‌s‌t‌d‌e‌k‌at‌o‌s‌e‌r‌n‌j‌i‌x‌o‌ی‌t‌e‌r‌r‌ad‌e‌k‌i‌sh‌i‌t‌،‌k‌h‌z‌ؤ‌r‌j‌ar‌b‌e‌l‌ای‌x‌o‌ی‌t‌e‌r‌h‌e‌o‌h‌ئ‌h‌m‌p‌یک‌ه‌o‌h‌e‌h‌at‌n‌e‌ش‌t‌n‌i‌k‌i‌چ‌ا‌وه‌r‌o‌an‌n‌e‌k‌ra‌o‌h^{xviii}.‌یا‌خ‌ود‌b‌ؤ‌x‌o‌ی‌t‌e‌r‌ش‌t‌n‌i‌k‌i‌ن‌ام‌o‌o‌p‌ن‌ج‌h‌o‌an‌h‌e‌،‌ئ‌h‌m‌e‌h‌l‌l‌ه‌t‌ای‌b‌e‌t‌m‌e‌n‌d‌ی‌ئ‌h‌m

هونه‌ره‌یه، چونکه مادام له‌سه‌ر واتای جیاواز و پێچه‌وانه‌ی دوو وشه‌کارده‌کات، ئیتر با‌ئهو وشانه" له‌ فه‌ره‌ه‌نگ‌دا سه‌ره‌خ‌ۆی‌ان هه‌پ، یانیش دوو‌ه‌میان نه‌رینی یه‌که‌م پ، گرن‌گیش دوو وشه‌کان دوو ناو یان دوو فرمان، یان دوو راناو، یان دوو چاوگ، یان دوو ئاوه‌ل‌ناو یان دوو هه‌رچیه‌ک بن، له‌یه‌ک جو‌ردا بن، یان له‌ دوو جو‌ری لیک‌جیا‌دا بن.^{xxix}

(قانع) ی شاعیر یه‌که‌یکه‌ له‌و شاعیرانه‌ی، که‌ بۆ بنیاتی وینه‌کانی به‌گشتی سو‌دی له‌ هونه‌ره‌کانی ره‌وانی‌ژی به‌ وه‌رگرتوه‌. هه‌روه‌ها گه‌لێک وینه‌ی به‌ پشت‌به‌ستن به‌ هونه‌ری (دژیه‌ک) بنیات ناوه‌. کاتیکیش له‌ شیع‌ره‌کانی راده‌مێنن ئه‌وا به‌ پیتی جو‌ری بنیاتی هونه‌ری ده‌قه‌کانی و ئه‌و په‌یامانه‌ی که‌ هه‌لگرانه‌، یان خوینەر لێیان بارده‌کات، وینه‌ی جوان و هه‌مه‌جو‌ر هه‌یه‌، جا ئیتر ئه‌و ده‌سته‌واژه‌و ده‌رپین و واتایانه‌ی نیو زمانی ئاسایی وه‌کو خۆی وه‌رگرتبیت، یان وشه‌ و ده‌سته‌واژه‌کانی نیو زمانی ئاسایی وه‌رگرتبیت و خۆی واتای تری لێ بار کردبیتن.

به‌شی دووهم: دژیه‌ک له‌ شیع‌ره‌کانی (قانع) دا

به‌ش‌یه‌یه‌کی گشتی چه‌ندین جو‌ری دژیه‌ک له‌ چوارچۆیه‌ی لیک‌ۆلینه‌وه‌ ئه‌ده‌بی و زمانیه‌کاندا ده‌ست‌نیشان‌کراون، له‌ دیارترینیان بریتین له‌:

1. دژیه‌کی ته‌واوکه‌رانه: له‌م جو‌رده‌دا وشه‌ دژه‌کان دوو جه‌مه‌سه‌ر ده‌گرن، به‌لام دا‌براو نین له‌ یه‌که‌تری، به‌لکو یه‌که‌تری ته‌واو ده‌که‌ن.^{xx}

به‌ می‌زانی عه‌داله‌ت به‌ش به‌شی گهن

چ فه‌رقیکی ئه‌بی سالارو گاو‌ان ل ۲۰۵

هه‌ردوو وشه‌ی (سالار و گاو‌ان)، دوو وشه‌ی دژیه‌یه‌کن. به‌ش‌یه‌یه‌کی زۆر جوان شاعیر توانیوه‌تی له‌رینگه‌یانه‌وه‌ فه‌لسه‌فه‌ و روانی خۆی به‌رانبه‌ر به‌ نا‌ه‌وسه‌نگی باری کۆمه‌لایه‌تی تاک، یاخود چینه‌کانی کۆمه‌لگه‌که‌ی پیشان بدات. ئه‌م روانینه‌ بابه‌تیانه‌ی شاعیر به‌هۆی جو‌ری دژیه‌کی ته‌واوکارانه‌وه‌یه‌، که‌ هه‌ردوو وشه‌که‌ دروستیان کردووه‌.

هه‌روه‌ها شاعیر له‌ به‌یت‌یک‌یدا ده‌لی:

کچ له‌ دووی کور ناگه‌رئ هه‌ر کور به‌ کچ حاشا ئه‌کا

ئهو کچه‌ مه‌سه‌ومه‌ ناحه‌ق سه‌رکزو رسوا ئه‌کا ل ۶۷

(کچ، کور) له‌ جو‌ری دژیه‌کی ته‌واوکه‌رانه‌یه‌، واته‌ په‌تکرده‌وه‌ی یه‌که‌کیان دانانه‌ به‌ ئه‌وی تریاندا.

2. دژیه‌کی پله‌دار: لێره‌دا له‌ نیوان ئه‌و دوو وشه‌یه‌ی، که‌ ده‌بنه‌ دژیه‌کی یه‌که‌تری، مۆرفی‌مه‌کانی پله‌ی به‌راورد و بال‌ا (تر، ترین) داده‌نریت، واته‌

نه‌رێکردنی وشه‌یه‌ک واتای ئه‌رپێ وشه‌که‌ی تر ناگه‌یه‌نیت، به‌لکو له‌ نیوان ئه‌و وشانه‌دا پله‌ هه‌یه‌"ئهم جو‌ره‌یان به‌ پێچه‌وانه‌ی موته‌لقه‌ و جو‌ره‌ پێژه‌یه‌یه‌ک له‌نیوان وشه‌کاندا هه‌یه‌، تاکه‌ وشه‌کانی جو‌ریک له‌ وشه‌ی به‌راوردی یان پله‌داری له‌خۆده‌گرن"^{xxi}. ئه‌م جو‌ره‌ی دژیه‌ک جو‌ریک له‌ دژیه‌کی رێژه‌یی، به‌ زۆری له‌نیو ئه‌و وشانه‌دا هه‌ن که‌ زیاتر بۆ وه‌سفکردن "ئاوه‌ل‌ناو"^{xxii} به‌کار‌دین.

چاو له‌ عیشقی چاوی مه‌ستی، هه‌ز له‌ هه‌ر په‌روین ئه‌کا

ده‌م به‌ یادی لێوی زه‌وقی تالی خۆی شایرین ئه‌کا ل ۶۲

هه‌ردوو وشه‌ی (تال و شایرین) دژیه‌کی پله‌دار (نا‌ته‌واو) دروست ده‌که‌ن، چونکه‌ ده‌توانن راده‌ و مۆرفی‌مه‌کانی ئاوه‌ل‌ناوی پله‌ی به‌راورد و بال‌ا وه‌رگرن.

هه‌روه‌ها له‌ به‌یت‌یک‌یدا ده‌لی:

دلی کۆنه‌م خه‌یالی وایه‌ ده‌ردی تازه‌ په‌یدا کا

به‌ پشتی کۆمه‌وه‌ ئه‌قلی گوزه‌شته‌ی کون ریسوا کا ل ۵۹

لێره‌دا هه‌ردوو وشه‌ی (تازه، کۆن) دژیه‌کی یه‌که‌ترین و له‌ جو‌ری دژیه‌کی (نا‌ته‌واو) یان (پله‌دار)ن، چونکه‌ مۆرفی‌مه‌کانی پله‌ی به‌راورد و بال‌ا وه‌رده‌گرن. واته‌ ده‌توانین ب‌لێن (زۆر تازه‌ زۆر کۆن)، یان (تازه‌تر، کۆن‌تر).

3. دژیه‌کی پێچه‌وانه‌: ئه‌و وشه‌ و رستانه‌ن، که‌ له‌ گه‌ل وشه‌یه‌کی تر یان رسته‌یه‌کی تری زمانه‌که‌دا واتای پێچه‌وانه‌ ده‌گه‌یه‌نن. ئه‌م په‌یوه‌ندی‌یه‌ش

به‌ به‌راوردکردنی وشه‌ی وه‌کو (کپین) و (فرۆشتن)، (دان) و (وه‌رگرتن)، (ژنه‌پنان) و (شوگردن) ده‌رده‌که‌وت^{xxiii}.

خوایا تو که‌ قازانجت نه‌دا پیم

به‌ ناحه‌ق بۆ ئه‌بی دایم زه‌ره‌ر که‌م ل ۱۶۰

وشه‌کانی (قازانج و زه‌ره‌ر) دژیه‌کی یه‌که‌ترین و له‌ جو‌ری (دژیه‌کی پێچه‌وانه‌)ن، چونکه‌ کاتیک ده‌لێن: قازانجمان کرد، واته‌ زه‌ره‌رمان نه‌کردووه‌. به‌ پێچه‌وانه‌شه‌وه‌ کاتیک ده‌لێن: زه‌ره‌رمانکرد، واته‌ قازانجمان نه‌کردووه‌.

4. دژیه‌کی نه‌رینی: (هه‌روه‌ها -نا‌فه‌ره‌ه‌نگی-شی پ ده‌گوت‌ریت) لێره‌دا ئه‌و وشانه‌ی ده‌بنه‌ دژیه‌کی یه‌که‌تری، به‌ یارمه‌تی ئامرازه‌کانی نه‌رێکردن ده‌بن به‌

نه‌ری. دوو وشه‌ دژیه‌یه‌ک و پێچه‌وانه‌که‌ له‌ فه‌ره‌ه‌نگی زماندا هه‌ریه‌که‌یان ریشه‌ و بنج‌یک‌ی په‌سه‌ن و سه‌ره‌خ‌ۆی نییه‌، به‌لکو هه‌ردووکیان له‌

بنج‌دا هه‌ر یه‌ک ریشه‌ و ره‌گیان هه‌یه‌^{xxiv}.

له‌ خوانی ره‌حه‌متی حه‌ق جیره‌ خۆرن

هه‌زاران وه‌حشی و نادان و دانا ل ۵۴

له‌م به‌یت‌ه‌ی سه‌ره‌وه‌دا شاعیر هه‌ردوو وشه‌ی (نادان و دانا) ی به‌کاره‌یناوه‌، که‌ دژیه‌کی یه‌که‌ترین و به‌ هه‌ردووکیانیشه‌وه‌ دژیه‌کی جو‌ری (نه‌رینی)یان دروستکردووه‌. هه‌روه‌ها ده‌لی:

پشت له‌ پیاو ئه‌که‌ی نا‌پیاو ئه‌وینئ

دلی چه‌ند هه‌زار بی هێچ ئه‌شکینی ل ۱۰۶

لێره‌شدا وشه‌کانی (بیاو، نابیاو) دژیه‌کی نهرێنیان دروستکردوه.

5. دژیه‌کی ئاراسته‌بی: ئهو وشانه ده‌گرێته‌وه که له روی ئاسته‌وه پێچه‌وانه‌ی یه‌کترن، واته‌ یه‌کیکیان نزیک بوونه‌وه‌یه‌ له قسه‌که‌ر ئه‌وی تریان دورکه‌وته‌وه‌ لێ^{xxv}.

ئاوی لافاوی خه‌یالم، هه‌نده‌ ساف و رۆشنه

ئاویاری خۆی ئه‌کا، بێ فەرجه‌ لای هه‌ورازو لێژ ل ۱۳۲

هه‌ردوو وشه‌ی (هه‌وراز، لێژ) دژیه‌کیان دروستکردوه و له‌ جۆری (ئاراسته‌بی)ن، چونکه‌ به‌ دوو ئاراسته‌ی پێچه‌وانه‌وه‌ و دژیه‌کی دهرۆن. پێویسته‌ لێره‌دا ئاماژه‌ به‌وه‌ بکه‌ین، که‌ هه‌ردوو وشه‌که‌ واتای فهره‌هه‌نگی خۆیان که‌ له‌ زمانێ ئاساییدا هه‌یانه‌، له‌ده‌ست داوه‌، به‌لکو لێره‌دا به‌م شێوه‌یه‌: (هه‌وراز=گران)، (لێژ=ئاسان)، واته‌ شاعیر ئه‌وه‌نده‌ توانای داهه‌ینه‌رانه‌ی فراوانه‌، ده‌توانه‌ت هه‌ممو بابه‌تیک به‌ جوانترین شێوه‌ بکات به‌ شاعر. شاعیریک که‌ جوانکاری و ورده‌کارییه‌کی وه‌ستایانه‌ی تیدا بێت، به‌ بێ ئه‌وه‌ی توشی ماندوبوونی بکات.

ته‌واوی رێک ئه‌وه‌ستێ به‌رز و نزمی

ئه‌وی کۆنه‌په‌رست بێ دیته‌ ئامان ل ۲۰۵

هه‌روه‌ها هه‌ردوو وشه‌ی (به‌رز، نزم) له‌وه‌ به‌یتیه‌ی سه‌ره‌وه‌دا (دژیه‌کی ئاراسته‌بی) دروست ده‌که‌.

جۆره‌کانی دژیه‌ک به‌پێی شوێنی هاتنی بانه‌ره‌ته‌کان:

1. دژیه‌کی به‌رانبه‌ری (ساده^{xxvi}): له‌ به‌یتیک یاخود دێره‌ شاعیریکدا یه‌ک دژیه‌ک دیت. له‌وه‌ وشه‌ و دهرپه‌ینانه‌دا دروست ده‌بێت که‌ واتاکیان به‌رانبه‌ر یه‌کترین، دوو وشه‌ن که‌ به‌کتری ته‌واو ده‌کهن واته‌ نهرێکردنی یه‌کیکیان قبوڵکردنی ئه‌وی تریانه^{xxvii}. هه‌روه‌ها له‌ پرسته‌دا هه‌ریه‌کیک له‌ بانه‌ره‌ته‌کان به‌رانبه‌ر به‌ بانه‌ره‌ته‌که‌ی تریان دیت:

ئهی وه‌ته‌ن پاره‌ په‌رستی بوو که‌ ئیمه‌ی کرد به‌ پهن

رۆژه‌لات و رۆژنشین تانه‌مان والی ئه‌ده‌ن ل ۲۶۴

هه‌ردوو وشه‌ی (رۆژه‌لات، رۆژنشین) که‌ له‌واتای فهره‌هه‌نگی خۆیان دامانراون، واته‌ بۆ ئاماژه‌کردن به‌ شوێن نین، مه‌به‌ست لێیان (گهل و ده‌وله‌ت)انی هاوسه‌یه‌؛ دژیه‌کی یه‌کترین، به‌لام هه‌ردوو بانه‌ره‌ته‌که‌ به‌ دوا یه‌کتریدا هاتوون، له‌بهره‌وه‌ ده‌توانین به‌ دژیه‌کی به‌رانبه‌ری یاخود (ساده) ناوی به‌رین. هه‌روه‌ها وا ده‌بێت له‌ به‌یت یاخود دێره‌ شاعیرکه‌دا یه‌ک دژیه‌ک هه‌یه‌، به‌لام هه‌ر بانه‌ره‌تیکیان له‌ نیوه‌یه‌کیاندا یه‌:

گول ئه‌گه‌ر ئه‌قلی ببی، قه‌ت سه‌ر له‌ خا‌کا ناکاته‌ دهر

چونکه‌ رۆژی درک و داله‌و گه‌رمی بازاری گیا ل ۶۸

هه‌ردوو وشه‌ی (گول، درک و دال) دژیه‌کی نیو به‌یته‌که‌ن، به‌لام له‌بهره‌وه‌ی هه‌ر بانه‌ره‌تیکیان له‌ نیوه‌یه‌کی تری به‌یته‌که‌دا یه‌، ئه‌وا جۆری ئه‌وه‌ دژیه‌که‌ی که‌ پێکیانیه‌یناوه‌، ده‌توانین ناوی بنه‌ین دژیه‌کی به‌رانبه‌ری بلاو.

2. دژیه‌کی ئالۆز: به‌ پێچه‌وانه‌ی (دژیه‌کی به‌رانبه‌ری)، ئه‌م جۆره‌یان زیاتر له‌ یه‌ک دژیه‌ک له‌ به‌یتیک یان دێره‌ شاعیریکدا دیت، ئه‌میش ده‌بیت به‌ سێ جۆره‌وه‌:

۱-۲ دژیه‌کی ئالۆزی شوێنکه‌وته‌: چهند دژیه‌کیک دین، به‌لام بانه‌ره‌ته‌کانی هه‌ر دژیه‌کیک شوێنی خۆیان له‌ به‌رانبه‌ری یه‌کتری ده‌گرن، ئه‌تر راسته‌وخۆ به‌ دوا یه‌کدا بێن، یاخود هه‌ر بانه‌ره‌ته‌ی له‌ نیوه‌ به‌یتیک یان نیوه‌ دێرێکدا بێت:

مه‌علومه‌ له‌لای ئه‌وه‌ که‌سه‌ وا ئه‌هلی حه‌یا بێ

گه‌ر پیره‌ وه‌گه‌ر گه‌نجه‌، ئه‌گه‌ر شاه‌ و گه‌دا بێ ل ۳۵

لێره‌دا دوو دژیه‌ک هه‌یه‌ (پیر، گه‌نجه‌) هه‌روه‌ها (شاه‌، گه‌دا)، بانه‌ره‌ته‌کانیش له‌جیگه‌ی خۆیاندا و به‌شوێن یه‌کتریه‌وه‌ن، به‌م شێوه‌یه‌ جۆره‌که‌ی بریتی ده‌بیت له‌ (دژیه‌کی ئالۆزی شوێنکه‌وته‌)، واته‌ هه‌ر بانه‌ره‌تیک راسته‌وخۆ دژیه‌که‌ی به‌ دوا یه‌کیدا دیت. به‌هامان شێوه‌ له‌ وشه‌کانی (دنیا، دین) و (نه‌ی، سیواک) دا (دژیه‌کی ئالۆزی شوێنکه‌وته‌)یان دروستکردوه‌:

دروستی کردوه‌ دارێ له‌ بۆ ئه‌سبابی دنیاو دین

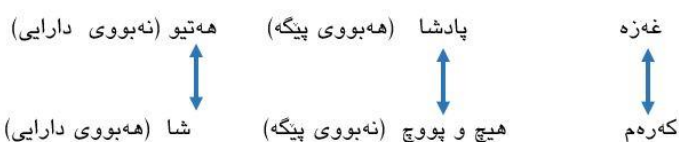
یه‌کی ئه‌ی بۆ سه‌فاو به‌زم و یه‌کی بۆ وه‌رع و سیواکه‌ ل ۲۹۸

۲-۲ دژیه‌کی ئالۆزی به‌رانبه‌ری: له‌م جۆره‌دا له‌ به‌یتیکدا، یاخود له‌ دێره‌ شاعیریکدا زیاتر له‌ دژیه‌کیکی تیدا یه‌، به‌لام بانه‌ره‌تی یه‌که‌می دژیه‌که‌کان له‌ نیوه‌ی یه‌که‌مدایه‌ و، بانه‌ره‌ته‌کانی دووه‌میش (واته‌ به‌رانبه‌ره‌که‌ی/دژیه‌که‌ی) له‌نیوه‌ی دووه‌مدایه‌، به‌لام به‌رانبه‌ر به‌ یه‌کتری ده‌وه‌ستنه‌وه‌:

که‌وته‌ سه‌ر باری غه‌زه‌ب، چهند پادشاهی کرد به‌ هه‌تیو

هاته‌ سه‌ر باری که‌رم، چهند هه‌یج و پوچی کرد به‌ شال ل ۶۴

له‌وه‌ به‌یتیه‌ی سه‌ره‌وه‌دا وشه‌کانی (غه‌زه‌ب، پادشاه‌، هه‌تیو) له‌ نیوه‌ی یه‌که‌م و، وشه‌کانی (که‌رم، هه‌یج و پوچ، شا) له‌ نیوه‌ی دووه‌مدا، دژیه‌کیان له‌ جۆری (ئالۆزی به‌رانبه‌ری) دروستکردوه‌، به‌م شێوه‌یه‌ی لای خواره‌وه‌:

به‌م شێوه‌یه‌وه‌ له‌ به‌یته‌که‌دا ئه‌گه‌رچی (۳) سێ دژیه‌کی تیدا یه‌، به‌لام بانه‌ره‌ته‌کان به‌رانبه‌ر به‌ یه‌کتری ده‌وه‌ستن و شوێنیان دیاریکراوه‌.

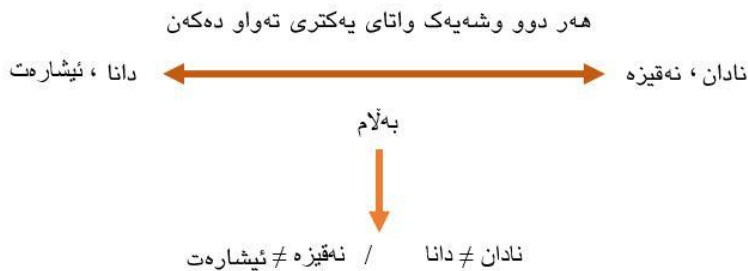
۳-۲ دژیه کی ئالۆزی تیکه ل: له م جوړه یاندا شوینی بنه رته کان به رانبر به کتری ناوهرستن، به لکو به کیک له بنه رته کان دژیه کی به که م، شوینی به کیک له بنه رته کان دژیه کی دووم ده گرتته وه:

دیواری مه حبه سم شەرق و جنوب و غەرب و شیمال
به چی ئیبرا ئه بی موجریم، خه تاباری منالی بی ل ۳۰۴

وشه کان (شەرق، جنوب، غەرب، شیمال) که له نیوه ی به که می به یته که دا هاتوون، دژیه کی ئالۆزی تیکه لیان دروستکردوو، چونکه بنه رته کان که به کتری پیچه وانه ده که نه وه شوینکه و ته ی به کتری نین، واته ده بوو به م شیویه ریزبه ندیان وهرگرتایه ((شەرق+غەرب) / (جنوب+شیمال))، به لام ریزبه ندیه که تیکچوو و بووه به ((شەرق+جنوب) / (غەرب+شیمال)). به م شیویه دژیه کی ئالۆزی تیکه ل دروست بووه.

به هه مان شیوه له م به یته ی خواره وده، زیاتر له دژیه کیک هاتوو، (نادان، دانا)، (نه قیزه، ئیشاره ت)، به لام شوینی ریزبوونی دژیه که کان ریزبه ندی وهرنه گرتوو، واته سه ره تا بنه رته ی به که می دژیه که کان هاتوون، دواتر بنه رته ی دووم، واته (دژه کانیان) هاتوون:

ته عقیبی غه ره ز ناکه م و دوژمن به که سی نیم
نادانه نه قیزه ی ئه وی، دانا به ئیشاره ت ل ۸۲

واته (نادان + دانا)، (نه قیزه، ئیشاره ت) بوون به دژیه کی به کتری، به لام شوینی بنه رته کان تیکه ل و ئالۆز، به م شیویه و چونکه زیاتر له یه ک دژیه کی تیدایه، ئه و جوړه که ی دژیه کی ئالۆزه، ههروه ها له به رته وه ی شوینی بنه رته کان به رامبه ر به کتری نین، که واته تیکه له. به م شیویه وشه کان (نادان+نه قیزه) / (دانا+ئیشاره ت) له جوړی (دژیه کی ئالۆزی تیکه ل) ی له نیو ئه و به یته دا دروستکردوو.

که واته به شیویه کی گشتی (قانع) بۆ خستنه رووی بابه ته شیعریه کی پشته به (هونه ری دژیه ک) به ستوو، زیاتری ئه و بابه تانه ش بابه تی کومه لایه تین و ئاوینیه کیشه و ژانه کان چینی چه وساوه ی نیو کومه لن، شاعیر له و رینگه یه وه توانیویه تی مه به سه ته که ی به شیویه کی روون و ئاشکرا، به لام به بنیاتیکی هونه ری به رزه وه بخاته روو.

ئه نجام:

گرنگترین ئه نجامی توێژینه وه که ئه مانه ن:

1. هونه ری دژیه ک له بنیاتی وینه ی ده که کان (قانع) دا پتیه و گرنگی خو ی هه بووه، به شیویه ک که یارمه تی شاعیری داوه بۆ ئه وه ی مه به سه ته پیچه وانه کان به کتری به جوانی بخاته روو.
2. دژیه ک گه لیک واتای نوێ به دانه فهره نگیه کان زمانی ده که کان (قانع) داوه و وایکردوو ناسنامه یه کی ئه ده بی به زمانی ده که کان ببه خشی ت.
3. ئه گه رچی (قانع) به گرنگیه وه بۆ بابه ته کومه لایه تییه کان رووانیوه و کیشه کان کومه لگه ی خستوو نه ته روو، به لام ئه وه نه بوته هۆی ئه وه ی زمانی ده که کان ناسنامه ی شیعریه تی خو یان له ده سه ت بده ن، بۆ ئه م مه به سه ته ش (دژیه ک) له پال هونه ره کان تری نیو زانستی ره وانییژی رۆل و گرنگی خو ی هه بووه.

ⁱ - بروانه: واتاسازی، دارا حمید، چاپخانه ی ژیر، سلیمانی، چاپی به که م، ۲۰۱۰، ل ۱۴.

ⁱⁱ - واتا و وه رگرتان، په روین عوسمان مسته فا، چاپخانه ی رۆژه لات، ۲۰۰۹، ل ۱۳۶.

ⁱⁱⁱ - زانستی هیمما واتا و اتالیکنده وه (به رگی دوو)، محمه د مه حوی، چاپی به که م، چاپخانه ی زانکۆی سلیمانی، ل ۲۲.

^{iv} - English as a Global Language, David Crystal, second edition, 1997, P:410.

^v - واتاسازی، دارا حمید، ل ۶۵.

^{vi} - بروانه: بنیاتی وینه ی هونه ری له شیعری کوردیدا (۱۹۷۰-۱۹۹۱)، سه ردار ئه حمه د سه سه ن گه ردی، چاپی به که م، ده زگای چاپ و په خشی سه رده م، سلیمانی، ۲۰۰۳، ل ۶۵.

^{vii} - بنیاتی وینه ی هونه ری له شیعری شیرکو پتیه سدا، هاوژین سلێوه عیسا، چاپی به که م، ده زگای چاپ و په خشی سه رده م، سلیمانی، ۲۰۰۹، ل ۴۴.

^{viii} - هه ره ئه و سه رچاوه یه، ل ۴۵. ئه ویش وهریگرتوو له ته وهریک بۆ ئه و دیو ره هنده کان وشه، ئا: باوکی میرۆژ، گۆ/اری (کۆسار)، ژماره (۳-۲)، ۲۰۰۲، ل ۱۷۸.

^{ix} - بنیاتی وینه ی هونه ری له شیعری کوردیدا (۱۹۷۰-۱۹۹۱)، سه ردار ئه حمه د سه سه ن گه ردی، ل ۶۲.

^x - جوانکاری له ئه ده بی کوردیدا به شیوازیکی نوێ، دوکتۆر سه یه د ئه حمه د پارسا، چاپی به که م، چاپخانه ی ئیشراق، ۱۳۹۷، ل ۶۵.

^{xi} - دروسته ی رسته ی مه رچ له زمانی کوردیدا و لیکدانه وه یه کی واتای، تریفه محمه د فه ره ج، نامه ی ماسته ر، زانکۆی گه رمیان، ۲۰۱۶، ل ۱۱۲.

^{xii} - په یوه ندیه سیمانتیکیه کان و هه ندیک دیارده ی واتای له زمانی کوردیدا، فه ره اد توفیق سه سه ن، نامه ی ماسته ر، زانکۆی سلیمانی، ۲۰۱۰، ل ۳۸.

^{xiii} - بروانه: لایه نه ره وانییژییه کان له شیعری کلاسیکی کوردیدا، د.ئیدریس عه بدوللا مسته فا، چاپی به که م، چاپخانه ی حاجی هاشم، هه ولێر، ۲۰۱۱، ل ۲۹۳.

^{xiv} - العمده فی محاسن الشعر و ادابه و نقده، آبی علی حسن بن رشیق، القبروانی، مجلد 2، مجد محی الدین عبدالحمید، جزء الاول، ط 5، دارالجلیل للنشر والتوزیع والطباعة، بیروت، 1981، ص 5.

^{xv} - ره وانییژی له ئه ده بی کوردیدا، عه زیز گه ردی، به رگی دووم (جوانکاری)، چاپی به که م، چاپخانه ی شاره وانی، هه ولێر، ۱۹۷۴، ل ۶۸.

* چیا له و جوړانه شی که باسیان ده که ی، دوو جوړی تری دژیه ک هه ن (فه ره نگی و نافه ره نگی) دژیه کی فه ره نگی: مه به سه ت له دژواتای فه ره نگی هه مو ئه و وشه فه ره نگیانه ده گرتته وه که ده لاله ت ده که نه سه ر دو واتای دژیه یه که به مشیویه باسکردنی دژواتاکان ده نه لقیک له باسکردنی هاوه شی بۆ نمونه وشه ی جون له زمانی عه ره بیدا بۆ هه ردو رهنگی ره ش و سی به کاردی ت. ههروه ها وشه ی قانع له زمانی عه ره بیدا به دو واتای دژ به کاردی ت مه به سه ت سوالکه ر دووم بۆ که سی به به شی خو ی رازی بیت. (بروانه نه ریمان خو شنا و، 2010:

- 86) له زمانى كوردیدا وشه له مجۆره دهبنزیت به لām بهراورد به زمانى عه‌ره‌پى كه متر ئەم جۆره وشانه دهبنزیت بۆ نمونه له زمانى كوردیدا وشه‌ى رواندن كه به‌واتای چاندن , لابرډن /وه‌ده‌زان دیت. واتاسازی، دارا حمید مجد، ل ۱۰۷. هه‌رچى دژیه‌كى نافه‌ره‌نگیشه‌دوو وشه دژ به‌یه‌ك و پێچه‌وانه‌كه له فه‌ره‌نگى زماندا هه‌ریه‌كه‌یان پێشه و بنجێكى ره‌سه‌ن و سه‌ربه‌خۆى نیه به‌لكو هه‌ردوكیان هه‌ر به‌ك پێشه و په‌گیان هه‌یه. دژواتا و فه‌رواتا له شیعری گۆراندا، مسعود بكر احمد، ل 47
- xvi- بڕوانه: په‌وانبێژی له ئەده‌بی كوردیدا، عه‌زیز گه‌ردی، به‌رگی دووهم، ل 7۱-7۹
- xvii- جوانكاری له ئەده‌بی كوردیدا به‌ شیوازیكى نوێ، دوكتۆر سه‌ید ئەحمه‌د پارسا، ل 65.
- xviii- ده‌نگى مسته‌فابه‌گى كوردی له‌شیعری كلاسیكى كوردیدا، د.ناز ئەحمه‌د سه‌عید، چاپی به‌كه‌م، چاپخانه‌ی گه‌نج، سلێمانی، ۲۰۱۷، ل ۱۱۹-۱۲۰.
- xix- زمانه‌وانی، محمه‌د مه‌عروف فه‌تاح، چاپخانه‌ی زانكۆ، سه‌لاحه‌دین، هه‌ولێر، ۱۹۹۰، ل ۱۶۵.
- xx- واتا و ده‌وروبه‌ر، سازان په‌زا معین، نامه‌ی ماسته‌ر، زانكۆی سه‌لاحه‌دین، ۲۰۰۵، ل ۲۵.
- xxi- واتاسازی، دارا حمید محمه‌د، ل ۱۰۸.
- xxii- زانستی هێما واتا و واتالێكدانه‌وه (به‌رگی دوو)، محمه‌د مه‌حوی، ل ۷۰.
- xxiii- زمانه‌وانی به‌رگی (۱، ۲، ۳)، سه‌لام ناوخۆش و نه‌ریمان خۆشناو، چاپی به‌كه‌م، چاپخانه‌ی مناره، ۲۰۱۰، ل ۲۱۳.
- xxiv- دژواتا و فه‌رواتا له شیعره‌كانی (گۆران) دا، مه‌سعود به‌كر ئەحمه‌د، نامه‌ی ماسته‌ر، زانكۆی سه‌لاحه‌دین، ۲۰۱۵، ل ۴۷.
- xxv- په‌یوه‌ندییه‌ واتایه‌كانی ناو مۆرفیتمه‌ به‌نده‌كان له زمانى كوردیدا، شادان حمه‌ئه‌مین محمه‌د، نامه‌ی ماسته‌ر، زانكۆی سلێمانی، ۲۰۱۶، ل ۲۶.
- xxvi- بڕوانه: لایه‌نه‌ په‌وانبێژییه‌كان له شیعری كلاسیكى كوردیدا، د.ئیدریس عه‌بدووللا مسته‌فا، ل ۲۹۸. هه‌روه‌ها بڕوانه: ده‌نگى مسته‌فابه‌گى كوردی له‌شیعری كلاسیكى كوردیدا، د.ناز ئەحمه‌د سه‌عید، ل 122.
- xxvii- دروسته‌ی پسته‌ی مه‌رج له زمانى كوردیدا و لێكدانه‌وه‌یه‌كى واتای، تریفه‌ محمه‌د فه‌ره‌ج، ل 1۱۲.

لیستی سه‌رچاوه‌كان:

1. بنیاتی وینه‌ی هونه‌ری له شیعری شێرکۆ بێکه‌سه‌دا، هاوژین سلێوه‌ عیسا، چاپی به‌كه‌م، ده‌زگای چاپ و په‌خشی سه‌رده‌م، سلێمانی، ۲۰۰۹.
2. بنیاتی وینه‌ی هونه‌ری له شیعری كوردیدا (۱۹۷۰-۱۹۹۱)، سه‌ردار ئەحمه‌د حه‌سه‌ن گه‌ردی، چاپی به‌كه‌م، ده‌زگای چاپ و په‌خشی سه‌رده‌م، سلێمانی، ۲۰۰۳.
3. جوانكاری له ئەده‌بی كوردیدا به‌ شیوازیكى نوێ، دوكتۆر سه‌ید ئەحمه‌د پارسا، چاپی به‌كه‌م، چاپخانه‌ی ئیشراق، ۱۳۹۷.
4. دیوانی قانع، كۆكردنه‌وه‌ی: بوره‌هان قانع، چاپی شه‌شه‌م، چاپخانه‌ی دالاهو، سنه، ۱۳۹۰.
5. ده‌نگى مسته‌فابه‌گى كوردی له‌شیعری كلاسیكى كوردیدا، د. ناز ئەحمه‌د سه‌عید، چاپی به‌كه‌م، چاپخانه‌ی گه‌نج، سلێمانی، ۲۰۱۷.
6. په‌وانبێژی له ئەده‌بی كوردیدا، عه‌زیز گه‌ردی، به‌رگی دووهم (جوانكاری)، چاپی به‌كه‌م، چاپخانه‌ی شاره‌وانی، هه‌ولێر، ۱۹۷۴.
7. زانستی هێما واتا و واتالێكدانه‌وه (به‌رگی دوو) ، محمه‌د مه‌حوی، ، چاپی به‌كه‌م، چاپخانه‌ی زانكۆی سلێمانی.
8. زمانه‌وانی، به‌رگی (۱، ۲، ۳)، سه‌لام ناوخۆش و نه‌ریمان خۆشناو، چاپی به‌كه‌م، چاپخانه‌ی مناره، هه‌ولێر، ۲۰۱۰.
9. زمانه‌وانی، محمه‌د مه‌عروف فه‌تاح، چاپخانه‌ی زانكۆ، سه‌لاحه‌دین، هه‌ولێر، ۱۹۹۰.
10. لایه‌نه‌ په‌وانبێژییه‌كان له شیعری كلاسیكى كوردیدا، د.ئیدریس عه‌بدووللا مسته‌فا، چاپی به‌كه‌م، چاپخانه‌ی حاجی هاشم، هه‌ولێر، ۲۰۱۱.
11. واتاسازی، دارا حمید، چاپی به‌كه‌م، چاپخانه‌ی ژیر، سلێمانی، ۲۰۱۰.
12. واتا و په‌رگیان، په‌روین عوسمان مسته‌فا، چاپخانه‌ی رۆژه‌لات، ۲۰۰۹.
13. ته‌وه‌ریك بۆ ئەو دیو په‌هه‌نده‌كانی وشه، ناماده‌کردنی: باوکی میرۆژ، گوڤاری (كۆسار)، ژماره‌(۲-۳)، ۲۰۰۲.
14. په‌یوه‌ندییه‌ سیمانتیكیه‌كان و هه‌ندیک دیارده‌ی واتای له زمانى كوردیدا، فه‌ره‌اد تۆفیق حه‌سه‌ن، نامه‌ی ماسته‌ر، زانكۆی سلێمانی، ۲۰۱۰.
15. په‌یوه‌ندییه‌ واتایه‌كانی ناو مۆرفیتمه‌ به‌نده‌كان له زمانى كوردیدا، شادان حمه‌ئه‌مین محمه‌د، نامه‌ی ماسته‌ر، زانكۆی سلێمانی، ۲۰۱۶.
16. دروسته‌ی پسته‌ی مه‌رج له زمانى كوردیدا و لێكدانه‌وه‌یه‌كى واتای، تریفه‌ محمه‌د فه‌ره‌ج، نامه‌ی ماسته‌ر، زانكۆی گه‌رمیان، ۲۰۱۶.
17. دژواتا و فه‌رواتا له شیعره‌كانی (گۆران) دا، مه‌سعود به‌كر ئەحمه‌د، نامه‌ی ماسته‌ر، زانكۆی سه‌لاحه‌دین، ۲۰۱۵.
18. واتا و ده‌وروبه‌ر، سازان په‌زا معین، نامه‌ی ماسته‌ر، زانكۆی سه‌لاحه‌دین، ۲۰۰۵.
19. العمده فى محاسن الشعر و ادابه و نقده، أبى على حسن بن رشيق، القيروانى، مجلد 2، مجد محى الدين عبدالحميد، جزء الاول، ط5، دارالجبل للنشر- والتوزيع والطباعة، بيروت، 1981.

20. English as a Global Language, David Crystal, second edition, 1997.